

Doi: 10.56 737/2953-7843-2026.05-129

ԱՎԵՏԻՍ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Պատմական գիտ. թեկնածու

ՅԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԴԵՐԸ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԵՒ ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՊԱՆՍԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ՝

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ազգային անվտանգության ժամանակակից տեսությունները վստահեցնում են, որ էթնոքաղաքական ցանկացած հանրույթի գոյության հիմնարար երաշխիքը պայմանավորված է ոչ միայն նրա ռազմաքաղաքական եւ տնտեսական ներուժով, այլեւ ազգային ինքնության կայունությամբ ու արտաքին ձուլման ճնշումներին դիմակայելու կարողությամբ:

Հայ ժողովրդի բազմադարյան պատմությունը ձեւավորվել է աշխարհաքաղաքական չափազանց բարդ եւ հաճախ ողբերգական պայմաններում: Արեւելյան եւ արեւմտյան տերությունների շահերի բախման կիզակետում հայտնված Հայաստան աշխարհը բազմիցս կորցրել է իր պետական անկախությունը: Արշակունյաց, Բագրատունյաց եւ Կիլիկիայի հայկական թագավորությունների անկումից հետո՝ մինչեւ Ի. դարի սկիզբն ընկած ժամանակահատվածը, հայ ազգային-ժողովրդական ընդհանրությունը զրկված էր սեփական անվտանգությունն ու իրավունքները պաշտպանող ինքնիշխան պետական համակարգից: Պետականության կորստի ճակատագրական փուլերում Հայոց Առաքելական Եկեղեցին ստանձնել է բացառիկ նշանակություն ունեցող առաքելություն՝ հանդես գալով ոչ միայն որպես կրոնական հաստատություն, այլեւ՝ որպես ազգային ինքնության, համախմբման, մշակույթի, լեզվի, պատմական հիշողության եւ պետականության գաղափարի պահպանման առանցքային հենասյուն:

^{1*} Ստացվել է՝ 29.04.2026, գրախոսվել է՝ 30.05.2026: Էլ. հասցե՝ avharutunyan@mail.ru:

Եկեղեցիին իր վրա է վերցրել ոչ միայն հոգեւոր-կրոնական, այլեւ վարչաիրավական, կրթամշակութային, գաղափարական եւ դիվանագիտական գործառույթները՝ վերածվելով հայ ժողովրդի հոգեւոր եւ մշակութային անվտանգության պահպանման հիմնական կառույցի:

Ա. ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՈՐՊԵՍ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՆ

301 թ. Հայաստանում քրիստոնեության ընդունումը որպես պետական կրոն նշանավորվեց ինչպես կրոնական, այնպես եւ աշխարհաքաղաքական շրջադարձային նշանակությամբ: Մշակվեց Հայ Եկեղեցու կազմակերպման ազգային սկզբունքը², որը նպաստեց հայ ժողովրդի քաղաքակրթական առանձնացմանը հարեւան ժողովուրդներից եւ ձեւավորեց նոր ինքնության կայուն ու գաղափարական հզոր հիմք, որը հետագայում դարձավ ազգային դիմադրողականության եւ ինքնապահպանման առանցքային գործոններից մեկը³:

Ազգային անվտանգության եւ ինքնության պահպանման գործընթացում ոչ պակաս նշանակալի հանգրվան դարձավ Ե. դարի սկզբին՝ 405 թ., Մեսրոպ Մաշտոցի՝ Հայոց գրերի գյուտը, որն իրականացվեց Սահակ Ա. Պարթեւ կաթողիկոսի հանճարեղ նախաձեռնությամբ եւ Վռամ-շապուհ արքայի անմիջական աջակցությամբ: Այն ուներ ոչ միայն կրոնաքարոզչական, այլեւ հստակ ազգային-քաղաքական եւ անվտանգային ծանրակշիռ արժեք: 387 թ. Հայաստանի բաժանումից եւ պետականության թուլացումից հետո առաջնային խնդիր է դառնում մշակութային եւ գաղափարական այնպիսի համակարգի ձեւավորումը, որը կապահովեր հայ ժողովրդի համախմբումը՝ անկախ քաղաքական սահմաններից եւ արտաքին ազդեցություններից: Հայոց գրերի ստեղծումը, Աստվածաշնչի հայերեն թարգմանությունը, որը հետագայում բնութագրվեց որպես «թագուհի թարգմանություն», ինչպես նաեւ հայալեզու կրթական համակարգի ձեւավորումը, դարձան հայ ժողովրդի մշակութային, լեզվական եւ հոգեւոր ինքնության պահպանման հիմնա-

² Ն. Ա. ԳՈՆՑ, Հայաստանը Հուստինիանոսի դարաշրջանում: Քաղաքական կացությունը ըստ նախարարական կարգերի, Երեւան, 1987, էջ 391:

³ ԲԱԿՈՒՐԱՆ (ՎԱՀԱՆ Մ. ՔԻՒՔՅԵԱՆ), Հազարվեցհարիրամեակ Հայաստանեայց քրիստոնէական լուսաւորութեան եւ Ս. Էջմիածնի հիմնարկութեան 303–1903, Նիւ Եօրք, 1953, էջ 6:

սյունները⁴: Հայոց գրավոր խոսքի վերածնունդը եւ ազգային գրականության ձեւավորումը ոչ միայն մշակութային առաջընթացի հիմք հանդիսացան, այլեւ վերածվեցին ազգային ինքնության պահպանման եւ արտաքին ազդեցություններին դիմակայելու ռազմավարական գործոնի: Ֆրանսիացի հայագետ էմե Մարթենը նշում է, որ «Հայերը յաջողեցան փրկել իրենց հաւատքին հետ նաեւ իրենց ազգությունը, մերժելով եւ արգելելով օտար ազգերու տառերուն գործածությունը...»⁵:

Հայոց գրերի ստեղծումն ամրապնդեց ոչ միայն քրիստոնեական հավատքի ազգային ընկալումը, այլեւ ձեւավորեց հայկական ինքնությունը քաղաքակրթական տարածք: Պատահական չէ, որ Նիկոլ Աղբալյանը նկատել է. «Չորրորդ դարում Հայաստանը քրիստոնեացաւ, իսկ հինգերորդ դարում քրիստոնէութիւնը հայացաւ»:

Ազգային ինքնության պահպանման գործում Հայոց Եկեղեցու ռազմավարական հաջորդ կարեւոր քայլն ազգային համախմբման եւ դավանաբանական անկախության ամրապնդումն էր: Այդ համապատկերում Վարդանանց պատերազմը Հայոց պատմության մեջ հանդես է գալիս որպէս կրոնական ազատության եւ ազգային ինքնության պաշտպանության բացառիկ օրինակ: Պատերազմի ընթացքում Եկեղեցին վերածվեց ժողովրդի ազգային դիմադրությունը կազմակերպող եւ գաղափարապէս առաջնորդող ուժի: Ավարայրի ճակատամարտը, ըստ էության, դարձավ հայ ազգային ինքնության պահպանման սրբացված խորհրդանիշներից մեկը: Հայ ժողովրդի համար քրիստոնեությունը ոչ միայն հոգեւոր հավատամք էր, այլեւ ազգային գոյության եւ ինքնապահպանման հիմնարար միջոց: Հենց այս գաղափարական հիմքում է ձեւավորվել հայ ժողովրդի գոյատեւման պատմական բանաձեւը, որը համազգային ճգնաժամերի եւ արտաքին սպառնալիքների պայմաններում վերաիմաստավորվել, վերարծարծվել եւ ազգային դիմադրության ուժի է վերածվել տարբեր ժամանակաշրջանների հայ քաղաքական, հոգեւոր եւ հասարակական գործիչների ջանքերով:

Քաղկեդոնի ժողովի որոշումների մերժումը, ինչպէս նաեւ 506 եւ 554 թվականների՝ Դվինի, 1297 թվականի Նորավանքի եւ 1309 թվա-

⁴ Հ. Ա. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, Մեսրոպ Մաշտոցը եւ հայերեն գրերի ստեղծումը, Երեւան, 1959, էջ 27:

⁵ Ա. Գ. Բ. ՔԷՆՅՈՒՆ, ՓԱՅԼԱԿԵԱՆ, Հայ Եկեղեցույ դերը ազգային կեանքին մէջ, Փարիզ, ա. թ., էջ 24:

կանի Ադանայի եկեղեցական ժողովներում քաղկեդոնականության պաշտոնական բանադրումը, Հայոց Եկեղեցու դավանաբանական եւ քաղաքական ինքնուրույնության ամրապնդման կարեւորագույն դրսեւորումներ էին: Ընտրելով հակաքաղկեդոնական ուղղությունը՝ Հայոց Եկեղեցին իրականացրեց ոչ միայն դավանաբանական, այլեւ գիտակցված աշխարհաքաղաքական ընտրություն, որի նպատակն էր բացառել Բյուզանդական կայսրության հոգեւոր ազդեցության ներքո հայտնվելու վտանգը: Մաղաքիա արք. Օրմանյանն իրավացիորեն նշում է, որ Հայ Եկեղեցու դեմ ուղղված դավանաբանական վեճերը «երբեք չխաթարեցին Եկեղեցու հիմնական դիրքն ու հաստատուն նկարագիրը»⁶: Այսպիսով, Հայոց Եկեղեցին ձեւավորեց հոգեւոր եւ գաղափարական այնպիսի պաշտպանական համակարգ, որը դարեր շարունակ ծառայեց որպէս ազգային ինքնության պահպանման պատնեշ, որը հայությանն անխոցելի դարձրեց թէ՛ պարսկական եւ հունական, իսկ ավելի ուշ նաեւ մահմեդական կրոնա-մշակութային ծավալապաշտության նկատմամբ:

Բ. ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՊԵՏԱԿԱՆԱԿԵՐՏ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹԸ ՊԵՏԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԲԱՑԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ՇՐՋԱՆՈՒՄ

1375 թվականին Կիլիկիայի հայկական թագավորության անկումից հետո հայ ժողովուրդը վերջնականապես զրկվեց պետական անկախության վերջին հենարանից: Հայաստանի բնակչությունը հայտնվեց Լենկ Թեմուրի արշավանքների, թուրքմենական ցեղերի (Կարա-Կոյունլու, Ակ-Կոյունլու), իսկ ավելի ուշ՝ Օսմանյան կայսրության եւ Սեֆյան Պարսկաստանի դաժան տիրապետության տակ: Այս հուսահատ պայմաններում Հայոց Եկեղեցին ստանձնեց ազգային կյանքի կազմակերպման եւ կառավարման առանցքային դերակատարությունը՝ իրականացնելով պետականանապատ մի շարք գործառույթներ: Եկեղեցին ոչ միայն պահպանեց ժողովրդի հոգեւոր միասնությունը, այլեւ հանդես եկավ որպէս վարչական, կրթական, մշակութային եւ իրավական հարաբերությունների կարգավորող կենտրոն՝ ապահովելով ազգային ինքնության եւ հասարակական համախմբվածության անընդհատությունը:

⁶ Մ. ԱՐՔ. ՕՐՄԱՆՅԱՆ Հայոց Եկեղեցին եւ իր պատմությունը, վարչապետությունը, վարչարարությունը, ներքին կարգը, արարողությունը, գրականությունն ու ներկայ կացությունը, Կոստանդնուպոլիս, 1913, էջ 60:

Գ. ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾԻՆԸ ՈՐՊԵՍ ԱԶԳԱՅԻՆ

ՄԻԱՍՆՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՐԳԱՆԻՇ

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը դարեր շարունակ հանդես է եկել ոչ սոսկ կրոնական կենտրոն, այլև որպես համազգային ինքնության եւ հոգեւոր իշխանության առանցքային հաստատություն:

Կիլիկիայի հայկական թագավորության անկումից հետո Հայոց կաթողիկոսական Աթոռը շարունակում էր գործել Սիս քաղաքում, որը կտրված էր բուն հայկական տարածքներից եւ մշտապես ենթարկվում էր օտար տիրապետողների ճնշումներին ու հարձակումներին: Այս իրավիճակը սահմանափակում էր Եկեղեցու համազգային գործունեության արդյունավետությունն ու հայության հոգեւոր կենտրոնացման հնարավորությունները: 1441 թ. հայ հոգեւորականության նախաձեռնությամբ կայացվեց պատմական նշանակություն ունեցող որոշում՝ Հայոց կաթողիկոսական Աթոռը Սիսից վերադարձնել իր ավանդական կենտրոն՝ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին⁷: Այս քայլն ուներ ոչ միայն եկեղեցական, այլև ռազմավարական նշանակություն: Կաթողիկոսական Աթոռի վերադարձը պատմական հայրենիք վերականգնեց հայ ժողովրդի հոգեւոր-քաղաքական կենտրոնը, իսկ հետո հզոր խթան դարձավ աշխարհասփյուռ հայության համախմբման գործընթացում:

Պետականության բացակայության պայմաններում Էջմիածինը վերածվեց համահայկական միասնության գլխավոր առանցքի, որտեղ կենտրոնացած էին ազգային հիշողությունը, հոգեւոր իշխանությունը եւ մշակութային շարունակականությունը: Այն ոչ միայն պահպանեց եկեղեցական ավանդույթները, այլև ապահովեց ազգային արժեքների, լեզվի, պատմական գիտակցության եւ ինքնության փոխանցումը սերունդներին՝ դառնալով հայ ժողովրդի գոյատեւման միասնական արժեհամակարգը:

Դ. ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՄՇԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՒ ԿՐԹԱԿԱՆ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հայոց Եկեղեցին բացառիկ դերակատարություն է ունեցել ազգային մշակութային ժառանգության պահպանման եւ փոխանցման գործում: Հայ Եկեղեցին կարողացավ քրիստոնեական արժեքային համակարգը ներ-

⁷ ԹՈՎՄԱ ՄԵՄՈՓԵՑԻ, Յիշատակարան, հրատարակութեան պատրաստեց՝ տէր Արարատ քահանայ Պօղոսեան, Ս. Էջմիածին, 2017, էջ 39–105:

դաշնակորեն համադրել ազգային մշակույթի հետ՝ ձեւավորելով ինքնատիպ հայկական հոգեւոր ինքնություն եւ դիմագիծ: Այդ համադրությունը դարձավ ազգային ինքնագիտակցության, մշակութային շարունակականության եւ հասարակական համախմբման կարեւորագույն ազդակներից մեկը: Միջնադարյան հայկական վանքերը հանդես են եկել ոչ միայն որպէս աղոթավայրեր եւ ուխտագնացության կենտրոններ, այլեւ որպէս գիտակրթական, մշակութային եւ ձեռագրագիտական կարեւոր հաստատություններ, որտեղ ստեղծվել, արտագրվել եւ պահպանվել են ձեռագրեր, տարեգրություններ, աստվածաբանական, պատմագիտական եւ մատենագիտական սկզբնաղբյուրներ: Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանում պահպանվող հազարավոր հայկական ձեռագրերը վկայում են Հայոց Եկեղեցու բազմադարյա մշակութային առաքելության եւ գրավոր ժառանգության պահպանման գործում ունեցած անփոխարինելի դերի մասին: Միաժամանակ, միջնադարյան վանական դպրոցները ձեւավորել են հայ մտավորականության հիմքերը:

Ե. ԱԶԳԱՅԻՆ-ԱԶԱՏԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐԻ,
ԴԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԵՒ ՌԱԶՄԱԿԱՆ
ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ

Հայ Առաքելական Եկեղեցու պատմական դիմաստվերի կարեւորագույն առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ պետականության բացակայության պայմաններում եւ հայ ժողովրդի համար ճգնաժամային իրավիճակներում այն վերածվել է ազգային-ազատագրական պայքարի գործոնի: Բազմաթիվ դեպքերում հենց բարձրաստիճան հոգեւորականութունն է ստանձնել ազգային դիմադրության գաղափարական առաջնորդության եւ կազմակերպչական համակարգման ղեկավարումը: Կաթողիկոսները հանդես են եկել որպէս քաղաքական միջնորդներ, դիվանագետներ եւ ժողովրդի պաշտպաններ:

ԺԶ.—ԺԸ. դարերում հայկական ազատագրական միտքը թեւակոխեց առավել կազմակերպված եւ գործնական փուլ, որի հիմնական նախաձեռնող ուժերից մեկը Հայոց Եկեղեցին էր: 1547 թվականին Ստեփանոս Ե. Սալմաստեցի կաթողիկոսի նախաձեռնությամբ գումարված էջմիածնի գաղտնի ժողովը հիմք դրեց հայկական կազմակերպված դիվանագիտական գործունեությանը՝ նպատակ ունենալով եւրոպական

պետությունների աջակցությամբ ազատագրել Հայաստանը օտար տիրապետությունից: Այս քաղաքական ուղղությունը շարունակեց Հակոբ Դ. Զուղայեցի կաթողիկոսը, որի նախաձեռնությամբ 1677 թվականին էջմիածնում գումարված գաղտնի ժողովի որոշմամբ հայկական պատվիրակություն ուղարկվեց Եւրոպա⁸:

Հայ ժողովրդի անվտանգության ապահովման գործում Եկեղեցու դերի ամենափայլուն եւ վճռորոշ դրվագը 1918 թվականի մայիսյան հերոսամարտերն էին: Երբ թուրքական զորքերը մոտեցան Ս. էջմիածին, զինվորական ղեկավարությունը ելնելով անվտանգության նկատառումներից առաջարկեց կաթողիկոսարանը եւ Ամենայն Հայոց հայրապետին տեղափոխել Սեւան: Սակայն Գեւորգ Ե. Սուրենյանց կաթողիկոսը հանգես բերեց բացառիկ կամք ու արիություն՝ հայտարարելով, որ «ինքը չի լքի Սուրբ էջմիածինը... Եթէ հայ զօրքը հրաժարւում է կամ թէ չի կարող պաշտպան կանգնել այս սուրբ վայրերին, ապա ինքը մենակ սուր կվերցնի եւ կընկնի Մայր տաճարի գաւթում, բայց չի հեռանայ պապերից աւանդ մնացած Մայր Աթոռից»⁹: Կաթողիկոսի հրամանով հանրապետության բոլոր եկեղեցիներում վեց օր ու գիշեր անդադար հնչեցին զանգերը՝ ժողովրդին կոչ անելով սրբազան պատերազմի: Հոգեւորականների մի ամբողջ գունդ՝ Գարեգին եպիսկոպոս Հովսեփյանի (հետագայում՝ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս) գլխավորությամբ, ռազմաճակատի առաջին գծում զենքը ձեռքին ոգեշնչում էր զինվորներին: Այս հոգեւոր-բարոյական հեղաշրջումը դարձավ Մայիսյան հաղթանակների գլխավոր գրավականը, ինչը ոչ միայն փրկեց հայությունը, այլեւ հիմք դրեց Հայաստանի Առաջին Հանրապետության հռչակմանը:

2. ՍՓՅՈՒՌԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ

ԵՒ ՈՒԾԱՑՄԱՆ ԴԵՄ ՊԱՅՔԱՐԸ

Հայոց ցեղասպանությունից հետո հայրենագրված եւ աշխարհով մեկ սփռված հայության համար ազգային ինքնության պահպանման խնդիրը ձեռք բերեց առավել բարդ եւ կենսական նշանակություն: Օտար երկրներում պետական հովանավորությունից զրկված հայկական համայնք-

⁸ Տէս ՏԵՐ ԱՐԱՐԱՏ ՔԱՀԱՆԱ ՊՈՂՈՍՅԱՆ, Սուրբ էջմիածնի դերը ԺԶ.-ԺԷ. դարերի հայ ազատագրական պայքարում, Սուրբ էջմիածին, 2025, էջ 136–257:

⁹ Հմմտ. Հ. Գ. ԹՈՒՐՇՅԱՆ, Սարդարապատի հերոսամարտը, Երեւան, 1969, էջ 140:

ները կանգնած էին արագ ձուլման եւ ազգային ինքնագիտակցության կորստի իրական վտանգի առաջ: Այս պայմաններում Հայոց Եկեղեցին ստանձնեց սփյուռքահայության հոգեւոր, մշակութային եւ ազգային ինքնության պահպանման առանցքային դերակատարումը: Հայ համայնքների ձեւավորման հիմքում դրվեց, այսպես կոչված, «եկեղեցական տրոն» համակարգը, որի համաձայն յուրաքանչյուր նոր գաղթավայրում առաջնահերթ կառուցվում էր հայկական Եկեղեցի, իսկ դրան կից՝ հայկական դպրոց: Եկեղեցին դարձավ կրոնական կյանքի կազմակերպման, հայոց լեզվի, պատմական հիշողության, մշակութային ավանդույթների եւ ինքնության պահպանման հիմնարար հաստատություն:

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինի թեմական կառույցների ընդլայնումը ինչպես նաեւ դեգերումներից հետո Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսության հաստատումը Անթիլիասում, հնարավորություն տվեցին համակարգելու սփյուռքահայ համայնքների հասարակական կյանքը: Եկեղեցին կարողացավ իր շուրջը համախմբել սփյուռքի հայությանը՝ դիմակայելով օտար մշակութային միջավայրերի ձուլող ազդեցություններին: Սա ազգային անվտանգության յուրօրինակ դրսեւորում էր՝ ուղղված հայ տեսակի ժողովրդագրական եւ որակական պահպանմանը:

Է. ԱՐԴԻ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐԸ ԵՒ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԴԵՐԸ

Ժամանակակից աշխարհում ընթացող արժեհամակարգային փոփոխությունների, համաշխարհայնացման պայմաններում ազգային անվտանգությունը բախվում է նոր՝ խառնածին (Hybrid) սպառնալիքների եւ ազգային անվտանգության ժամանակակից հայեցակարգերում ընդգծվում է նաեւ հոգեւոր անվտանգության բաղադրիչը:

Այսօր Հայ Առաքելական Եկեղեցին շարունակում է մասնակցել ազգային անվտանգության եւ ինքնության պահպանման գործընթացներին: Աշխարհաքաղաքական սրընթաց փոփոխությունների մերօրյա ժամանակներում, երբ կազմակերպված փորձ է կատարվում ձեւախեղել հայի՝ հոգեւոր-մարդաբանական հնամենի տեսակը՝ փորձելով նրան դարձնել աշխարհաքաղաքացի-տիեզերաքաղաքացի, որը ո՛չ ազգ է ճանաչում, ո՛չ հայրենիք եւ ո՛չ իսկ թշնամի: Երբ ազգն իբրեւ մարմին եւ հոգի փոշիանում է, մասնատվում եւ տարրալուծվում անդիմության մեջ, ազգային բարոյահոգեբանական նկարագրի համապատկերում արտառոց կարեւոր-

վում է Հայոց Եկեղեցու դերը¹⁰։ Եթե Ե. դ. միայն կրոնաքաղաքական հալածանքն էր հարուցվում դրսից, ապա այսօր արտերկրի միջոցներով են սնվում քաղաքական անկայունության հարուցիչները, կուսակցական-յեղափոխութեան մակաբոյծները (Եր. Օտեան), հանրային եւ կենսաբանական սեռերի (Gender եւ Sex) հավասարության ջատագովները եւ այլն։

ԻԱ. դարում, երբ Հայաստանն ունի անկախ պետականություն, Եկեղեցու գործառույթները ենթարկվել են որոշակի փոփոխության, սակայն չեն կորցրել իրենց հրատապ նշանակությունը։ Այսօր Եկեղեցին ներգրավված է կրթական, բարեգործական, մշակութային եւ հայրենասիրական ծրագրերում։ Հայոց Եկեղեցին հանդես է գալիս որպես հայ ազգային արժեքների, լեզվի, մշակույթի ավանդական ընտանիքի, բարոյականության եւ ազգային դիմագծի պաշտպան։ Ազգային ինքնագիտակցության քայքայումը կանխելը դիտարկվում է որպես ներքին կայունության կարեւոր գործոն։

Արցախի հայաթափումից հետո հայկական պատմամշակութային ժառանգության (վանքեր, եկեղեցիներ, խաչքարեր) պահպանման եւ Ադրբեջանի իրականացրած մշակութային եղեռնի դեմ միջազգային պայքարում Եկեղեցին ստանձնել է առաջնային դեր։ Իր միջեկեղեցական եւ միջազգային կապերի միջոցով Եկեղեցին բարձրաձայնում է հայկական հուշարձանների յուրացման խնդիրը։

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին հայ ժողովրդի պատմության ընթացքում հանդես է եկել ոչ միայն որպես կրոնական հաստատություն, այլեւ իբրեւ մեկը մեր ազգային ինքնության եւ անվտանգության կարեւորագույն հայեցակարգային հենասյուներից։ Եւ ինչպես Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Երկրորդ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն է նշում՝ «Քրիստոսահիմն Սուրբ էջմիածինը համայն հայության հոգեւոր տունն է, Հայոց անկախ պետականության կերտման դարբնոցը, մեր ժողովրդի հաղթանակների ու հարատեւության խորհրդանիշը եւ ազգային մեր անաղարտ ինքնության ջահակիրն ու պահպանը»¹¹, կամ Մեծի Տանն Կիլիկիո Արամ Ա. խոսքով՝

¹⁰ Այդ մասին տե՛ս ԴՈՎՏ. ԱՔԷԼ ՔԶՆՅ. ՕՂՈՒԳԵԱՆ, Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցույ ազգային եւ կրօնական անժամանցելի արժեքը հայ ժողովուրդի կեանքին մէջ, Ժընեւ, 2001, էջ 11–16։

¹¹ Տե՛ս «էջմիածին», Դ., էջ 51, հմմտ. «էջմիածին», 2019, ԺԲ., էջ 10, <https://www.armenianchurch.org/hy/news/համբարձման-տոնը-մայր-աթոռ-սուրբ-էջմիածնում-2024/11> 598։

Հայ Եկեղեցին է «մեր հանճարին հնոցը, մեր ազգային միութեան շաղախը, մեր անմահութեան մկրտարանը»¹²: Դարերի ընթացքում մեր ազգային կառույցը ձևավորվել ու կայացել է որպես հոգեւոր եւ գաղափարական պաշտպանական համակարգ, որն ապահովել է հայ ժողովրդի գոյատեւումը, ինքնության շարունակականությունը եւ մշակութային դիմադրողականությունը արտաքին սպառնալիքների պայմաններում:

Պետականության բացակայության երկարատեւ փուլերում Հայոց եկեղեցին ստանձնել է ազգային համախմբման առանցքային դեր՝ պահպանելով հայոց լեզուն, գրականությունը, քրիստոնեական հավատքը, պատմական հիշողությունը եւ ազգային արժեհամակարգը: Այդ կերպ Եկեղեցին ձևավորել եւ պահպանել է հայության «հոգեւոր սահմանները»:

Ներկայիս փուլում, երբ Հայաստանի Հանրապետությունը կանգնած է աշխարհաքաղաքական եւ անվտանգային լրջագույն մարտահրավերների առաջ, պետություն-եկեղեցի երկխոսության եւ համագործակցության սերտացումը համարվում է ռազմավարական անհրաժեշտություն՝ հանուն հայության համախմբման, Սփյուռքի ներուժի պահպանման եւ ազգային ինքնության անխաթարության:

ՀԻՄՆԱԲԱՌԵՐ

Հայ Առաքելական Եկեղեցի, ազգային անվտանգություն, ազգային ինքնություն, պետականության բացակայություն, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, հոգեւոր անվտանգություն, Սփյուռք, խառնածին սպառնալիքներ, մշակութային ժառանգություն:

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается историческая и современная роль Армянской Апостольской Церкви как одного из ключевых факторов национальной безопасности и сохранения армянской идентичности. Показано, что в периоды от-

¹² ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ, Դէպի 1700-ամեակ Սուրբ Թադէի ճամբով, Անթիլիաս-Լիբան, 1996, էջ 23:

сутствия государственности Церковь выполняла не только религиозные, но и административные, образовательные, культурные и дипломатические функции, обеспечивая преемственность национальной жизни. Анализируются её вклад в создание армянской письменности, национально-освободительное движение, Майские героические сражения 1918 года и сохранение идентичности Диаспоры. Делается вывод, что в современных условиях укрепление взаимодействия государства и Армянской Апостольской Церкви остаётся важным условием национальной устойчивости и сохранения армянского культурного наследия.

SUMMARY

This article examines the historical and contemporary role of the Armenian Apostolic Church as a key factor in national security and the preservation of Armenian identity. It argues that during periods without statehood, the Church assumed not only religious but also administrative, educational, cultural, and diplomatic functions, ensuring the continuity of Armenian national life. The study highlights its contribution to the creation of the Armenian alphabet, the national liberation movement, the May Heroic Battles of 1918, and the preservation of identity within the Armenian Diaspora. It concludes that strengthening cooperation between the state and the Armenian Apostolic Church remains essential for national resilience and the safeguarding of Armenia's cultural heritage.

